

kedni? Megindult már vajon ez a munka? Egyáltalán kik és mikor fogják ezt elkészíteni? Vagy a tudománytörténések még úgy 2000 táján is KISS ÁRON, BÉKEFI, FINÁCZY — egyébként kiváló — műveire fogják iskolatörténeti fejezeteiket alapozni?

MÉSZÁROS ISTVÁN

JEAN PIAGET: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

Válogatta és a bevezetést írta Kiss Árpád

Budapest, 1970. Gondolat Kiadó. 550 oldal

Nem könnyű feladat néhány oldalas recenzióban reflektálni egy ilyen jelentős életműre, mint J. PIAGET életműve, hiszen ez már magában hordja a szimplifikálás veszélyét is, mint ahogy nehéz és felelősségteljes feladatot oldott meg KISS ÁRPÁD, amikor egy kötetre való, gondosan válogatott tanulmány alapján a magyar olvasó számára lehetővé tette, hogy átfogó képet kapjon J. PIAGET gyermeklélektani rendszeréről és elméletéről. Mindez annál is inkább fennáll, mert nehéz őt kapcsolni a hagyományos pszichológiai iskolákhoz. Mint jellemzői írják: „önmagában tört utat magának”, „iskola önmagában”.

Eltérően más nagy tudósoktól, PIAGET-nál sajátos már a tudományos kutatás rendje is: magát a rendszert veti fel problémaként, hogy a jól kiválasztott részterületeken történő feltáró munka eredményeiből állítsa össze saját új rendszerét.

A tizenhat különböző tanulmányból álló kötet kellően érzékelteti e rendszerteremtő munkát. Ebből a szempontból, valamint PIAGET egész rendszerének megértése szempontjából eligazító jellegű a kötet első tanulmánya — és igen helyes, hogy ez az első —: „*A problémák és a módszerek*”. PIAGET pszichológiai rendszerének felépülése szempontjából is érdemes foglalkozni vele s érdekes maga a problémafelvetés is: „... a gyermekpszichológiának egyik legfontosabb, de egyben legnehezebb kérdése is: hogyan jön létre és alakul spontán módon a gyermek vilásképe értelmi fejlődésének különböző szakaszai folyamán.” Ez a valóban teljességre törekvő kérdésfeltevés további két al-problémára tagolódik. Az egyik a gyermeki gondolkodás módozatainak kérdése, vagy másképpen fogalmazva: hogyan hiszi, hogyan látja a játékban, mint központi tevékenységben élő gyermek a világot? Milyen a viszony a külső környezet és a gyermek belső világa között, a gyermeki én és az objektív valóság között?

A másik a magyarázó elveknek, az ok és a törvény fogalmának, röviden fogalmazva a gyermeki ókság szerkezetének a kérdése.

A Piaget-i problémafelvetés felkínálja, pontosabban szükségessé teszi szinte a gyermek egész értelmi megismerő logikai tevékenységének, valamint a gyermeki személyiség és a külvilág viszonyának vizsgálatát. Az ilyen kérdésfeltevés már magában hordja az elmélet és rendszeralkotás igényét is. A válogatás igen jól tükrözi e rendszer központi elemeit, illetve a Piaget-i problematika kutatási rendjét.

A gyermek és a külvilág relációjában a külvilág eléggé tág fogalom, s a pszichológust, területe sajátosságai miatt nagymértékben veszélyezteti a szubjektív ítéletalkotás. PIAGET rendszerének kiépítése során már kezdetben elkerülte ezt azzal, hogy a gyermek és a külvilág relációt az *objektív valóságra*, elsősorban a fizikai valóságra szűkíti le, pontosabban a fizikai valóság tükrözésére a gyermek tudatában; az anyag, a súly, a mennyiségek megmaradása, a tér, az alak, a mozgás, a sebesség értelmezése a gyermek által — jelenti a felvetett probléma első megközelítését. Ezt tükrözik a kötetben a további sorrendben jól válogatott tanulmányok: „*Az észleleti tér, a képzeti tér és az alakítás*” — „*A mozgás és a sebesség fogalmának kialakulásához elvezető műveletek*.” Ez, vagyis az objektív fizikai valóság alapvető elemeinek felfogása a gyermek által a Piaget-i rendszer első központi eleme.

Hogy „A problémák” megközelítésének ezen első aspektusa mennyire indokolt és nemcsak a rendszer felépítése szempontjából, hadd idézzünk Piaget-nak egy, az utóbbi években megjelent tanulmányából, melyben Einsteinnel, a nagy fizikussal való korai, 1928-ban (tehát pályájának, rendszerre kiépítésének kezdeti szakaszán) történt találkozásáról számol be.

Einstein részletesen érdeklődött az alapvető fizikai jelenségekkel kapcsolatos fogalmak kialakulásáról, ezek fokozatairól, majd azt tanácsolta Piaget-nak, hogy tanulmányozza az idő és sebesség fogalmának, észlelésének pszichológiai kialakulását, tekintettel arra, hogy a fizikában zavaró circulus vitiosus alkotnak, valamint hogy a klasszikus mechanikában az idő látszik elemibb fogalomnak, a relativitáselméletben pedig az idő a sebességtől függ. A fizikus és a fizikai

környezet alapvető jelenségei tudati tükröződését, annak fejlődését kutató pszichológus közös problémája volt ez.

Annak a tevékenységnek, amellyel a gyermek felfogja, amellyel tudatává válnak az objektív világ alapvető tényezői — eredménye a gyermek világképe, a valóság tudati rendje, a tudat strukturális rendje.

Ennek természetét érzékeltetik a következő tanulmányok: „*A matematikai struktúrák és az értelem műveleti struktúrái*” — „*Sorszámozás és számszerű értékelés*” — „*A törvény fogalma gyermekkorban*”.

PIAGET rendszerének ez alkotja harmadik központi elemét, úgyis mondhatnánk, a gyermeki értelem megközelítésének harmadik aspektusát.

A rendszer első és harmadik központi eleme között foglal, vagy foglalnak helyet azok a tanulmányok, eszmefuttatások, melyek annak a translációnak elemzésére szolgálnak, ami a külvilág alapvető jelenségeinek észlelésétől elvezetnek a valóság fogalmi vagy tudati strukturális rendjéhez. Ezt a mechanizmust, vagyis az objektív világ szubjektív élménnyé alakulását leginkább „*A saját cselekvés ideje és a belső tartam élménye*” c. tanulmány érzékelteti. Természetesen, a valóság észlelése és fogalmivá alakulása közötti átmenet, annak a külső és belső tevékenységnek az elemzése, amely ezt megvalósítja s amely átmenetet az „interiorizáció” fogalma alatt ismert meg a szakmai közvélemény, Piaget úgyszólván valamennyi tanulmányában szerepel.

Ezt a hármas tagozódású gyermeklélektani rendszert mutatják be a fenti tanulmányok, nagyszámú kísérleti és megfigyelési jegyzőkönyv ismertetésével.

S itt vetjük fel, ugyancsak érintőlegesen, a sokat bírált és sokszor interpretált Piaget-i módszer kérdését. Bár jöllehet a klinikai módszer nem tartozik a gyermeklélektan alapvető módszerei közé, figyelmet érdemel, hogy PIAGET „kezében” mégis alkalmasnak bizonyult egy gyermeklélektani rendszer megteremtésére.

Logikusnak tűnik, hogy a felvetett problematika, a gyermeki világkép megismerése természetesen vezetett a klinikai beszélgetés módszerének kidolgozásához s ez mindenekelőtt két okra vezethető vissza: az egyik az, hogy ha a gyermek világképét tanulmányozzuk, meg kell kérdeznünk magától a gyermektől is. A második pedig, hogy a klinikai jelenségekhez hasonlóan a gyermeki jelenségekben is adott a valóságos és a nem-valóságos keveredése. A nem-valóságos a gyermek vélekedésében tény, és a módszer lényegéhez tartozik „a tiszta bűzának a konkolytól való megkülönböztetése”. A klinikai módszer tehát egyben kritikai módszer is PIAGET számára. Ugyanakkor rokon a gyermeklélektan fő módszerével, a kísérlettel, amennyiben

1. problémákat hoz felszínre,
2. hipotézist alkot,
3. variálja a feltételeket,
4. a kiváltott reakciókkal ellenőrzi a hipotéziseket.

Tény, hogy figyelembe véve a korabeli kutatómódszertani állapotokat, PIAGET objektív, logikai, kísérleti irányú módszertani törekvése — maradandó érték. Kézikönyveink gyakran leegyszerűsítik a Piaget-i módszer értékelését s elhanyagolják, hogy e módszer egyik legnagyobb kritikusa ő maga. Jól látja e módszer alkalmazásának objektív nehézségeit (a gyermeki egocentrizmus stb.) s magának a módszernek a fogyatékosságait. Ezért hangsúlyozza a gyermeki érzék és a gyakorlottság jelentőségét a módszer alkalmazása során s ezért szerkeszti meg oly gondosan a módszer használatának szabályait, s elemzi részletesen a gyermeki reakció-típusokat.

A szorosan vett gyermeki világkép Piaget-i rendszerén némileg túl esnek, bár egyben kapcsolódnak is, azok a tanulmányok, amelyek az ontogenézis menetét, szakaszos jellegét és a fejlődés mozgatóerőit tárgyalják; „*Az értelmi fejlődés szakaszai*” — „*Az értelmi műveletek és fejlődésük*” — „*Az értelmi fejlődés társadalmi tényezői*”.

Az értelmi fejlődés, s általában a fejlődés szakaszos jellege igazolást nyert a különböző fejlődés-
lélektani rendszerekben. Igazolást nyert az is, hogy ez a szakaszosság minőségi szintek kialakulásán keresztül történik, ami PIAGET-nál a „struktúrák” kialakulását, fejlődését, valamint vertikális és horizontális kiterjedését jelenti. PIAGET a szakaszos fejlődés ismérveit a következőkben jellemzi: 1. A szerzett sajátosságok egymásutáni állandósága (Nem életkori egymásutáni állandóságról van szó.) 2. Integratív jelleg, azaz az előző életkori struktúrák a rákövetkező alkotórészeivé lesznek. Pl. a konkrét műveletek a formális műveleteknek. 3. Az egyes fejlődési szakaszokban különböző, de egyített alkotó struktúrák vannak jelen. (Koegeisztencia.) 4. Minden szakaszban megkülönböztet egy előkészületi és egy befejezett szintet, azaz egy genezist és egy végső egyensúlyi formát. A szakaszok: az érzékszervi-mozgásos értelem periódusa, 24 hónapos korig. — Az osztályozási, viszonyítási konkrét műveletek szerveződésének szakasza: s ezen belül, a) a műveletek előtti képzetek szakasza, b) a konkrét műveletek szakasza, 11—12 éves korig. — A formális műveletek periódusa.

A fejlődés nem más, mint új, kiterjedtebb mezőben megvalósuló egyensúlyi állapotok váltakozása. S itt érdemes felfigyelni arra, hogy PIAGET az egyensúlyt nem statikus, hanem dinamikus állapotnak tekinti, amennyiben az egyensúlyi állapot meghatározója a műveletek és struktúrák

reverzibilis jellege. A reverzibilitás egyben a fejlődés jele is, amennyiben „az értelmi fejlődés növekvő reverzibilitás jellemzi”. Ez az „értelem legszembeszökőbb sajátossága”, amely „szabályosan, szintről szintre növekszik”.

F tanulmányhoz a fejlődés Piaget-i szemléletmódja tekintetében szorosan kapcsolódik az értelmi fejlődés társadalmi tényezőinek elemzése. Bár a gyermeki világkép és tudati struktúrák vizsgálatánál a fizikai környezetből indul ki, kiemeli, hogy a társadalmi környezet a fizikainál is jobban hat a gyermek fejlődésére, mert struktúrájában alakítja át, mégpedig háromféle módon: 1. jelrendszer (beszéd), 2. a közlések tartalma (értelmi értékek), 3. a gondolkodásra kényszerített szabályok, normák segítségével. A tanulmányban részletesen elemzi a nyomában oly sokszor felvetett s a gyermek értelmi és társadalmi relációinak egyik jelentős mozzanatát, az *egocentrizmus* problémáját, okait, jellegét, változásait.

Az értelmi műveletekkel és fejlődésükkel foglalkozó rész a kötet egyik legterjedelmesebb — egyben leggazdagabb tanulmánya, melyben a történeti áttekintés és a különböző lélektani iskolák elemzése után, a különböző fogalmi kategóriák (megmaradás-fogalmak; osztály- és viszony- „csoportosítások” és a szám kialakítása; térbeli, időbeli műveletek) körében vizsgálja az értelmi műveletek kialakulását és fejlődését.

Az értelmi fejlődés menetével, mibenlétével és determinánsaival foglalkozó tanulmányok körét a „*Tanulás és megismerés*” c. tanulmány zárja, melynek központi problémája az érzés és tapasztalás viszonya. Másutt írja a kérdéssel kapcsolatban: „... húsz esztendő fordítottam annak a kérdésnek az eldöntésére, vajon az értelmi műveletek — melynek kialakulását a gyermeknél tanulmányoztam — a társadalmi élet eredményei-e (szemben az egyén természetesen egocentrikus illúzióival), vagy annak az idegi vagy szervi tevékenységnek a termékei, melyeket az egyén fejt ki cselekedeteinek egyberendezése érdekében”.

A kérdés ilyen megfogalmazását nem találja szerencsésnek, mert, mint a továbbiakban kifejti, mindkettő szerepet játszik. Ugyanazok a műveletek szabályozzák az egyének közötti értelmi kölcsönhatást, mint az egyénben végbemenő egyberendező munkát. Ennek szellemében hangsúlyozza a biológiai és a szociális egységét az emberben. Másutt pedig ezt írja: „Magam nem hiszem, hogy vannak a priori kategóriák, mert az értelem folytonosan épül: azt sem hiszem, hogy a matematika valamilyen ösztönnek felel meg, mert belső tevékenységen alapul és nem örökletes programozáson.” (531. old.)

J. PIAGET gyermekszemléletének sokrétűségét kívánta a válogatás szemléltetni „*A gyermek kétféle erkölce*” és „*Az iskolai önkormányzat pszichológiai problémái*” c. tanulmányok beválogatásával. E tanulmányok a gyermeki erkölcs és a tanulói önkormányzat pszichológiai alapjainak, mechanizmusának mély gyermeklélektani elemzésével, hasznos pedagógiai következtetéseivel tűnnek ki.

A Piaget-i metodológia és rendszer általános jellegével kapcsolatban helyesen írja KISS ÁRPÁD: „Aki PIAGET nevét valamilyen egyszerű gyermek- és fejlődéslelektannal kapcsolja össze, az jól jár abból a szempontból, hogy kisebbek az áttekinthető problémák köre, a levonandó következtetések száma. Ugyanakkor olyan határok közé zárja be magát, amelyek igen hamar feszélyezni kezdik” (11. old.) PIAGET rendszere egyrészt körülhatárolt, jól körvonalazható gyermeklélektani rendszer, másrészt nyitott, mint pszichológiai rendszer, mondhatnánk, az általános antropológia felé. S erre csak olyan tudós képes, mint PIAGET, aki a pszichológián túl jártas a filozófiában, valláselméletben, biológiában, szociológiában egyaránt. Rendszerének ezt a nyitottságát jelzik a kötet utolsó tanulmányai: „*Strukturalizmus és filozófia*” — „*A filozófiai pszichológia becsapása*”. Ám ezek a tanulmányok nem elvonatkoztatottak abban az értelemben, hogy ismétlődően kitűnik PIAGET emberszemléletében a genetikai nézőpont.

E rendszer nyitottságát talán leginkább „*A pszichológia, az interdiszciplináris kapcsolatok és a tudományok rendszere*” c., a kötetet záró tanulmány érzékelteti. A kérdéssel kapcsolatos fejtegetéseken túl a tanulmány igen értékes része az, ahol PIAGET ismeretelméleti nézeteiről vall. „Magam is azt gondolom, hogy a tárgy az alanytól függetlenül létezik, nem vagyok tehát idealista.” (547. old.) Ez tűnik ki előzetesen a KEDROVVAL és RUBINSTEINNEL folytatott beszélgetésből is (12. old.). A pontosság kedvéért tegyük hozzá: az ismeretelméleti kérdései közül PIAGET mindenekelőtt a világ részét alkotó tárgy és a szervezet közötti kölcsönhatásra fordítja figyelmét. Számára ez a fő ismeretelméleti probléma, s lényegében ez vezet az interorizáció elméletéhez.

Hasznos munkát végzett KISS ÁRPÁD? PIAGET legjelentősebb tanulmányai magyar nyelven hozzáférhetővé váltak a hazai szakemberek számára, kitűnő bevezető tanulmánya pedig ajánlatos olvasmánya mindazoknak, akik PIAGET pszichológiai rendszerét tanulmányozni kívánják. A „*Válogatott tanulmányok*” megjelenése mindenekelőtt szakmai, fejlődéslelektani értékei miatt jelentős, ugyanakkor tiszteltetés és a világszerte ismert és nagyraértékelt tudós előtt

NAGY LÁSZLÓ